УДК 37.091.398:[37.017:305]-053.6](045)

Світлана Михайлівна Прищепа, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, м. Умань, Україна, e-mail: svetlana.pryshchepa@gmail.com, https//orcid.org/0000-0003-3483-1112

ПОЗАКЛАСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ҐЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Анотація. Актуальність дослідження ґендерного виховання підлітків у позакласній життєдіяльності зумовлена умінням підростаючого покоління швидко адаптуватися до нових умов, постійно поповнювати свої знання і розвивати відносини з іншими людьми на засадах толерантності, розуміння, поваги, співучасті і співпраці, що є запорукою ґендерної рівності.

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми ґендерного виховання підлітків, на основі якого було з'ясовано, що ґендерне виховання учнів закладу загальної середньої освіти – це цілеспрямований процес взаємодії щодо вихованців різних статей, результатом якого є формування в учнів стійкого поняття власної статі з характерною ґендерно-рольовою позицією; цінностей; поваги до особистості незалежно від статі. Встановлено, що позакласна діяльність спрямована на створення цікавої, вільної, комфортної атмосфери у межах вільного часу для дівчаток та хлопчиків підліткового віку з метою формування у них ґендерної вихованості.

Варто зазначити, що у підлітковому віці відбувається статево-рольова ідентифікація, на яку значний вплив мають ряд факторів: батьківські й материнські моделі поведінки, специфіка шкільної атмосфери, однолітки, навколишнє середовище, ЗМІ, котрі трансформують чинну культуру в особистісний розвиток дитини.

У процесі вихованні ґендерності учнів виділяємо його етапи: пропедевтично-інформаційний та пізнавально-діяльнісний. Важливо зазначити, що на даних етапах варто організовувати тренінги та конференції на ґендерну тематику, залучати підлітків до участі в конкурсах, проєктах, проводити бесіди, години спілкування, ігри, майстер-класи, тренінги, зустрічі з відомими людьми, фахівцями.

Важливим завданням ґендерного виховання на сучасному етапі – формування здорового ставлення дітей до статевих відмінностей, закладання основ виконання відповідних своїй статі соціальних ролей.

Ключові слова: виховання, підлітки, ґендерність, ґендерна роль, позакласна життєдіяльність, заклад загальної середньої освіти, форми виховання, етапи ґендерного виховання.

Svitlana Mykhailivna Pryshchepa, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman,

Ukraine, e-mail: svetlana.pryshchepa@gmail.com, https//orcid.org/0000-0003-3483-1112

EXTRACURRICULAR ACTIVITIES AS A MEANS OF GENDER EDUCATION OF TEENAGE STUDENTS

Abstract. The relevance of the study of teenage gender education in extracurricular activities is determined by the ability of the younger generation to quickly adapt to new conditions, constantly improve their knowledge and develop relationships with other people on the basis of tolerance, understanding, respect, participation and cooperation, which is a guarantee of gender equality.

A theoretical analysis of the problem of gender education of teenagers was carried out in the article, on the basis of which it was found that gender education of students of a general secondary education institution is a purposeful process of interaction with students of different sexes, the result of which is the formation of a stable concept of one's own gender in students with a characteristic gender role position; values; respect for the individual regardless of gender. It has been established that extracurricular activities are aimed at creating an interesting, free, comfortable atmosphere within free time for teenage girls and boys with the aim of forming gender education.

It is worth noting that in adolescence, gender-role identification takes place, which is significantly influenced by a number of factors: parental and maternal behavior models, the specifics of the school atmosphere, peers, the environment, mass media, which transform the current culture into the child's personal development.
In the process of educating students' gender identity, we distinguish its stages: propaedeutic-informational and cognitive-active. It is important to note that it is worth organizing trainings and conferences on gender topics at these stages, involving teenagers to participate in competitions, projects, holding conversations, hours of communication, games, master classes, trainings, meetings with famous people and specialists.

An important task of gender education at the current stage is the formation of a healthy attitude of children to gender differences, laying the foundations for the performance of social roles corresponding to their gender.

Keywords: education, teenagers, gender, gender role, extracurricular activities, institution of general secondary education, forms of education, stages of gender education.

Постановка проблеми. На часі, у зв'язку із швидкою соціокультурною ситуацією, сучасна молодь повинна швидко адаптуватися до нових умов, постійно поповнювати свої знання і розвивати відносини з іншими людьми на засадах толерантності, розуміння, поваги, співучасті і співпраці, що є запорукою ґендерної рівності.

В Україні за сприяння ООН та Європейського Союзу проводяться заходи міжнародного рівня, зокрема, ґендерні освітні форуми «Через освіту – до рівності», у якому беруть участь педагоги, науковці, представники засобів масової інформації, громадськості.

Тому головним завданням, яке сьогодні виносить наукова спільнота є створення кращого світу для всіх людей, в якому не буде місця будь-якій нерівності: класовій, ґендерній, расовій чи етнічній. Реалізація основних стратегічних напрямів щодо ґендерної модернізації в освіту відбувається відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», наказу Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів ґендерної рівності в освіту».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему ґендерного виховання підростаючого покоління сучасні науковці вважають однією з найважливіших. Це засвідчують дослідження таких учених, як: С. Вихор, О. Вороніна, Т. Дороніна, Т. Говорун, Д. Єремєєва, І. Кон, В. Кравець, О. Кікінежді та ін. В них висвітлено педагогічні ідеї щодо ґендерного виховання хлопців (О. Барановська, В. Бездітних, О. Вахрушев, В. Караковський, Л. Коряшина, Л. Левшин та ін.) та дівчат (В. Нишева, Л. Тимощенко та ін.); проблеми підготовки педагогів до роботи з учнями різної статі (В. Каган, В. Караковський, Д. Колєсов, А. Мудрик, В. Чернов та ін.).

Мета статті: обґрунтувати шляхи удосконалення процесу ґендерного виховання учнів підліткового віку у позакласній життєдіяльності**.**

Виклад основного матеріалу. Ґендерне виховання відбувається під впливом ряду факторів, як: сім'я (за позитивного або негативного образу батьків), взаємодія між вчителем і учнем у шкільному житті, а також середовище однолітків.

Найпершим у ґендерній соціалізації дитини є родина. Саме родинне оточення вибудовується головним транслятором певного досвіду з характерним набором цінностей, поглядів, поведінкових орієнтирів, котрі передаються дитині у процесі виховання.

Наступними факторами соціалізації підростаючого покоління виступають школа, товариство однолітків, засоби масової інформації, література, позашкільні установи. Але найбільшим соціальним інститутом є школа. Головне місце в такій системі посідає позакласна виховна робота, спрямована на організацію позаурочної діяльності школярів.

Дослідниця Н. Слюсаренко зауважує, що «шкільні педагоги, вимагаючи від учня виконання ролі представника своєї статі, часом забувають про свою ґендерну роль, яка має бути прикладом для наслідування. До того ж вони, на жаль, «не докладають особливих зусиль для того, щоб формувати не просто особистість людини, а особистість чоловіка і особистість жінки», та ігнорують статеву належність учнів. Результатом є те, що «багато юнаків і дівчат виходять в доросле життя з достатньо туманними уявленнями про роль Чоловіка і Жінки в суспільстві» [29].

Сьогодні точаться дискусії щодо поглядів науковців про зміст виховання дітей в школах. Перші констатують, що у школах панують маскулінні (чоловічі) засоби виховання, другі вважають, що школа взагалі фемінізувалась (жіночі). Але в одному вчені одностайні та вказують на проектування стереотипів і на дискримінаційний характер в освітньому процесі.

Адже ще В. Сухомлинський писав, що хлопці повинні отримувати чоловіче виховання, а дівчата – жіноче [34].

Таку ж думку висловлює науковець З. Шкіряк-Ніжник та зазначає: «Хлопчика треба виховувати першопрохідцем, дослідником, захисником, годувальником, сприяти формуванню твердості характеру, витривалості, позиції обов'язку, служіння державі, сім'ї. У дівчинці від колиски треба бачити майбутню маму – ніжну і лагідну, турботливу. Разом з цими якостями мають виховуватися і розуміння статевих відмінностей» [35, с. 43-44].

Особливості ґендерного виховання в позакласній роботі полягає у специфіці впливу на розвиток хлопців і дівчат та оптимальних форм, методів, засобів. Упровадження певних методів дозволяє створити сприятливі можливості для міжособистісних і міжстатевих стосунків між вихованцями, сприяє зменшенню почуття відчуження між школярами різних статей.

Дослідниця О. Василенко стверджує, що в процесі організації позакласної роботи, коли учнівська молодь об'єднується за інтересами, школярі у першу чергу отримують практичні навички повсякденного досвіду міжстатевого спілкування, партнерства та взаєморозуміння, поваги до інших, ініціативності у прийнятті рішень, висловлюванні думок, практики відповідальності за свої дії та вчинки тощо [3, с. 51].

На сьогодні аналіз досліджень з проблем вітчизняної історії, теорії та практики показав, що в педагогічній науці залишається відкритою проблема змісту виховання та навчання, їх співвідношення у цілісному педагогічному процесі. При цьому між навчальним процесом і виховним лежить межа, яка ставить корективи чіткого розподілу цих процесів. Це і дозволяє ефективно здійснювати виховну діяльність тільки на позакласних заняттях.

Слід зауважити, що позакласна діяльність – це формувальний інструмент соціалізації особистості, а відтак В. Кравець вважає, що успіх і результативність ґендерного підходу полягає в розумній корекції процесу соціалізації [18]. О. Коберник наголошує на тому що «соціалізуючись, учень не тільки збагачується суспільним досвідом, але й реалізує себе як особистість своїм впливом життєвих обставин і людей, які його оточують» [16].

Ми дотримуємося думки, що ґендерне виховання у позакласній діяльності передбачає створення відповідних організаційно-педагогічних умов, які сприятимуть вихованню різнобічно розвиненої особистості, самостійної, рівноправної назалежно від статі, формуванню ґендерної вихованості і культури, чуйності і толерантності у міжстатевому спілкуванні, а також підготовці хлопців і дівчат до дорослого життя у суспільстві, шлюбних стосунків не заангажованими стереотипними поглядами.

Формування ґендерної вихованості особистості набуває особливої значущості в підлітковому віці, адже саме в цей час формується світогляд особистості та її уявлення про власне призначення і сенс життя. Саме в підлітковому віці відбувається формування рольових позицій чоловіка і жінки. І в тому як в майбутньому пройде ґендерна соціалізація, значною мірою визначається характером виховної роботи закладу загальної середньої освіти. На жаль, педагоги, і батьки все ще відмовляються від участі у формуванні еталонів мужності та жіночності.

Тому важливими є завдання ґендерного виховання на сучасному етапі, які наголошують у сприянні учнів статевій ідентифікації; формуванні здорового

ставлення дітей до статевих відмінностей, закладанні основ виконання відповідних своїй статі соціальних ролей [1].

Зміст ґендерного виховання в загальному відображає провідні напрями його здійснення. Він може здійснюватися в різних видах життєдіяльності школяра. Особливої уваги заслуговують виховні справи, які цілеспрямовано орієнтовано на хлопців і дівчат.

Нами було вивчено та проаналізовано плани виховної роботи закладів загальної середньої освіти, що надало нам змогу встановити певні труднощі, пов'язані з упровадженням ґендерного підходу у виховний процес. Варто зазначити, що вчителі не завжди звертають увагу на заходи, які б мали належну тематику з акцентом на статеву приналежність учнів, формуванню у них статево-рольових позицій (наприклад, такі популярні заходи, як: «Нумо, хлопчики!, «Нумо козаки!», «Гей, панянки!» «Лицарський турнір», свято «День сім'ї») або й зовсім не були відображені в планах виховної роботи. Але й зустрічалися плани виховної роботи (41%) де є обов'язкові виховні заходи, які можна віднести до таких, що пов'язані з ґендерною проблематикою та приурочені до свят («Міжнародний жіночий день 8 березня», «День захисника Вітчизни», «День матері», «День Святого Валентина», «День батька», «Леді та джентельмени»).

Планування позакласної виховної діяльності у межах особистісно орієнованого і статево-рольового підходів передбачає впровадження цільових теоретичних основ. Найбільш ефективні напрями, пов'язані як із статево-рольовим, так і особистісно орієнтованим вихованням учнів у позакласній діяльності.

Вивчаючи психолого-педагогічну літературу виділяємо два етапи ґендерного виховання: пропедевтично-інформаційний та пізнавально-діяльнісний. Важливим є аналіз кожного з етапів ґендерного виховання, важливо визначити форми та методи позаурочної діяльності.

Пропедевтично-інформаційний передбачає підвищення рівня обізнаності учнів з питань ґендерних відносин, сучасних ґендерних ролей чоловіка і жінки у суспільстві, усвідомлення учнями специфіки особистісного погляду у сфері ґендерної поведінки представників обох статей на професійне і сімейне життя, інтересу до пізнання своєї особистості і свого призначення у соціальному світі.

Власне, на даному етапі передбачається використання таких форм роботи: екскурсії, конкурси «Чоловік і жінка», «День родини», зустрічі з фахівцями (лікарями, психологами) та методів роботи: бесіди «Повага», «Він і Вона», «Жіноча і чоловіча рівність», «Сімейні стосунки», «Я – чоловік», «Я – жінка» , заохочення, роз'яснення, евристичні питання, вільні асоціації, рольові ігри. Важливо зазначити, що на даному етапі учні мають зрозуміти сутність таких термінів, як «ґендер», «соціальна роль» тощо. Враховуючи специфіку даного етапу всі форми і методи виховної роботи, як рольові ігри, години спілкування, екскурсії мають ознайомлювальний характер.

Не менш важливим є наступний етап щодо ґендерної вихованості – пізнавально-діяльнісний. Другий етап спрямовується, зокрема, на мотивацію ґендерної вихованості учнів підліткового віку та формування досвіду ґендерної поведінки. Даний етап передбачає засвоєння учнями основ соціальної значущості кожного незалежно від статевої приналежності, спрямованість

особистості до толерантних стосунків статей. Пізнавально-діяльнісний етап повинен базуватися на результатах попереднього етапу виховної роботи.

На цьому етапі варто використовувати такі форми виховної роботи: круглі столи «Ґендер – це не спектр: чому нам потрібно перестати множити ґендерні ідентичності», тематичні виховні години «Ґендерна нерівність у професіях», диспути «Рівноправність чоловіка і жінки», «Бути дівчиною значить – значить бути сильною», бесіди «Сучасна українська сім'я: ґендерні проблеми та шляхи їх подолання», «Ґендерне сприйняття», години спілкування «Майбутнє без насилля», «Ґендерні ролі і стереотипи», рольові ігри, перегляд кінофільмів та методи виховної роботи: методи мозкового штурму, дискусії, кейс-методи.

Надзвичайно актуальним для шкільної практики стане реалізація та проведення:

– ґендерних тренінгів, які є ефективним засобом поглиблення знань дівчат і хлопців про феномен ґендеру та формування толерантності до протилежної статті;

– організація конференцій, присвячених насамперед таким темам, як «Ґендерна усвідомленість у педагогічному навчанні та практиці»; «Сильні дівчата – сильні хлопці»; «Формування навчального принципу – виховання рівноправності жінок і чоловіків», «Ґендерна соціалізація дівчат і хлопців: спільне і відмінне», «Наскільки емансипованими є актуальні шкільні книги?», «Ідеальна дівчина/хлопець», «Запобігання ґендерному насильству», «Спільне та роздільне навчання хлопців і дівчат»;

– розробка дослідницьких ґендерних проєктів, соціальної реклами;

– залучення підлітків до участі в конкурсах творчих робіт (есе, мініатворів), проблематика яких пов'язана з усуванням ґендерних стереотипів;

– застосування діалогів учень/учениця – вчитель, бесіди, дискусії, метод проектів, рольові ігри, які сприяють запобіганню й усуванню конфліктних ситуацій;

– створення інтернет-сторінок з ґендерної тематики.

На базі факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини створено Ґендерний центр.

Центр працює зі студентами та учнями закладів загальної середньої освіти, вже кілька років поспіль та є організатором, зокрема, міського конкурсу студентських та учнівських наукових робіт із ґендерної тематики, у якій беруть участь представники закладів вищої освіти та шкіл міста, району.

Крім організації конкурсів та конференцій на ґендерну тематику центром ініційовано висвітлення стінгазет, фотоконкурсів «Жінка-людина = Чоловік-людина», виставок «Рівні права, рівні можливості, рівна відповідальність», «Ґендерний мейнстримінг» проведення відеолекторій з питань ґендеру, ґендерного марафону «Ґендерна соціалізація», конкурсу відеороликів «Ґендер – це…».

Ґендерне виховання учнів в позакласній діяльності (як і будь-який інший напрям виховної роботи) передбачає використання різноманітних форм і методів його проведення, котрі мають бути обґрунтовані і відображені у відповідних планах виховної роботи.

Висновки. З'ясовано, що позакласна діяльність має значний потенціал для ґендерного виховання учнів підліткового віку. Адже саме позаурочна життєдіяльність надає можливості для неформального спілкування з однолітками, а також для задоволення власних інтересів та уподобань, самовизначення. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив дійти висновку, що позакласна діяльність з ґендерного виховання – це система певних виховних заходів, взаємопов'язаних між собою і взаємодоповнюючих один одного у роботі класних керівників, діяльність яких спрямовано на створення цікавої, вільної, комфортної атмосфери у межах вільного часу для учнів підліткового віку різної статі з метою формування у них ґендерної вихованості.

Література:

1. Безушко С. Діагностика впровадження ґендерного підходу в організації позакласної виховної діяльності учнів основної школи. *Педагогічний альманах*. Вип. 15. Херсон, 2012. С. 15–19.
2. Василенко О. Педагогічні умови статевого виховання старших підлітків у позаурочній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2007. 194 с.
3. Коберник О. Білецька І. Методи і засоби особистісно орієнтованого виховання : навч.-метод. пос. Умань: СПД Жовтий, 2009. 147 с.
4. Слюсаренко Н. Ґендерне виховання учнів у позакласній діяльності : навч.-метод. Посібник. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. 107 с.
5. Сухомлинський В. Сто порад вчителю. Київ 1988. 120 с.
6. Шкіряк-Ніжник З., Слободченко Л., Числовська Н. Психоемоційний стан підлітків – учнів загальноосвітніх шкіл. *Збірник наукових праць КМАПО ім. П. Шупика*. 2004. Вип. 13, кн. 1. С. 389–393.

References:

1. Bezushko S. (2020) Diahnostyka vprovadzhennya gendernoho pidkhodu v orhanizatsiyi pozaklasnoyi vykhovnoyi diyal′nosti uchniv osnovnoyi shkoly. [Diagnostics of the implementation of the gender approach in the organization of extracurricular educational activities of primary school students]. *Pedahohichnyy al'manakh*. 15. Kherson, S. 15–19 [in Ukrainian].
2. Vasylenko O. (2007) Pedahohichni umovy statevoho vykhovannya starshykh pidlitkiv u pozaurochniy diyal′nosti [Pedagogical conditions of sex education of older teenagers in extracurricular activities]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07. Uman′, 194 s [in Ukrainian].
3. Kobernyk O. Bilets′ka I. (2009) Metody i zasoby osobystisno oriyentovanoho vykhovannya [Methods and means of personally oriented education] : navch.-metod. pos. Uman′: SPD Zhovtyy, 147 s [in Ukrainian].
4. Slyusarenko N. (2012) Genderne vykhovannya uchniv u pozaklasniy diyal′nosti [Gender education of students in extracurricular activities] navch.-metod. Posibnyk. Kherson : KVNZ «Khersons′ka akademiya neperervnoyi osvity», 107 s [in Ukrainian].
5. Sukhomlyns′kyy V. (1988) Sto porad vchytelyu [One hundred tips for the teacher]. Kyyiv 1988. 120 s [in Ukrainian].
6. Shkiryak-Nizhnyk Z., Slobodchenko L., Chyslovs′ka N. (2004) Psykhoemotsiynyy stan pidlitkiv – uchniv zahal′noosvitnikh shkil [Psychoemotional state of teenagers - students of secondary schools]. *Zbirnyk naukovykh prats' KMAPO im. P. Shupyka*, 13, kn. 1. S. 389–393 [in Ukrainian].